

KAKAV RAZVOJ?

Sažetak: *Društveni se razvoj ne može više jednostrano usmjeravati k materijalnim ciljevima i postignućima, nego mora uvažavati nematerijalne dimenzije. Ne može više biti antropocentričan jer obuhvaća planetarnu ekologiju. Njegov je bitni smisao proces kolektivnog učenja i samoupravljanje čovječanstva. Ljudski svijet, analogno fizičkoj i biološkoj evoluciji, utjelovljuje osnovno načelo - samonadilaženje (self-transcendence). Taj pojam, ključan za razumijevanje čovjeka i njegovih socijetalnih sustava, baš kao i drugih živih bića i ekosustava, trebao bi biti zajednički interdisciplinarni početak i kraj za humanističke i prirodne znanosti. Društveno-znanstvene percepcije društvenoga svijeta, naravno, ne postoje izvan povijesnog, političkog, društvenog, ekonomskog i kulturnog konteksta. U trijumfalizmu slobodnog tržišta mnogi etički obziri su nestali, a sve dramatičniji uvidi o klimatskim promjenama i njihovim nesagledivim posljedicama upozoravaju na to da zapravo nije riječ o “baštini i razvoju”, nego o upitnom vladajućem poimanju svijeta i čovjeka.*

Ključne riječi: *milenijski ciljevi, globalni kapitalizam, kulturno-ideološka praksa, ukupna društvena reprodukcija, realna utopija*

Bez iluzija

U pozivnom pismu za ovaj znanstveni skup, čija je okvirna tema *Baština i razvoj*, naglašeno je:

- planiramo razmotriti neke aspekte socioekonomskog, socioekološkog i sociokulturnog razvoja;
- kanimo promisliti mogućnost sociokulturnoga i održivog razvoja;
- pridonijeti razumijevanju baštine kao procesa u kojemu je ključan prijenos vrijednosti na nadolazeće generacije;
- uviđajući da su danas ekološki problemi globalni, prisutni u svim društvima i na svim razinama.

Još od ranih sedamdesetih godina, od Izvještaja za Rimski klub *Granice rasta*, to je latentna svjetska problematika. Konferencija Ujedinjenih naroda u Stoc-

kholmu iste 1972. godine usvojila je Deklaraciju s 26 ključnih načela koja se tiču okoline i razvoja, Akcijski plan sa 109 preporuka i posebnu rezoluciju. Normativni značaj toga dokumenta ni danas ne gubi na svojoj obuhvatnosti i moralnoj snazi. Svejedno, problematika na koju se odnosi postajala je ne samo sve aktualnija nego je i stanje svijeta postajalo sve akutnije. I deklaracije, i konvencije, i protokoli, od Kyota do glasovitog Earth Summita u Rio de Janeiru prije dvadesetak godina i onog ponovljenog u istom gradu prošle godine, više su ignorirani ili zaboravljeni nego što su uvažavani i provođeni. Zašto je to tako?

Milenijsku deklaraciju Ujedinjenih naroda potpisali su vođe 189 zemalja okupljeni 8. rujna 2000. u New Yorku. Nakon samo godinu dana New York se našao u strahovitu metežu. To što megaterorizam kakav se manifestirao toga 11. rujna nije bio predosjećan govori da je naša negativna imaginacija jednako tako manjkava kao i naš osjećaj o tome što je u nekom pozitivnijem smislu moguće (Falk, 2002.).

No, bi li međunarodni dogovor oko *Milenijskih razvojnih ciljeva* mogao poslužiti kao katalizator za temeljni preustroj političke ekonomije razvoja na globalnoj razini, pitao se tada Ashwani Saith (2006) sa Sveučilišta Erasmus u Rotterdamu. I bi li taj preustroj bio benigne naravi, bi li mogao biti prepoznat kao odraz emancipacijskih težnja sadržanih u *Milenijskoj deklaraciji*?

Aspekt koji Ashwanija Saitha najviše iznenađuje jest narav razvojnoga procesa kojeg u *Deklaraciji* zapravo i nema. Jer, razvoj se ne sastoji samo od suzbijanja posvemašnjega siromaštva, na što ga svodi provedba *Milenijskih ciljeva* zanemarujući ograničenja što ih nameću strukturalne nejednakosti i pristranosti politike prema siromašnima.

Pomnijim promatranjem nije teško točno utvrditi tko komu čini što: UNDP i UN-ova obitelj dobivaju mig, ako ne i upute, od Svjetske banke i MMF-a, a oni se, zauzvrat, rukovode razvojnom paradigmom koju je prigrlilo veliki igrač u Washingtonu. Politički okvir, naime, zadan je ponajprije neoliberalnim tržišnim pravilima, uz obilje razgovora o sudjelovanju, nacionalnom vlasništvu, lokalnoj vlasti – a sve to pod uvjetom da nisu ozbiljno narušeni nepravedni globalni i lokalni ekonomski poredci i strukture moći.

Ono što se razotkriva pri sadašnjem stjecaju okolnosti sve je monolitnije zdajnje kapitalizma. *Milenijski razvojni ciljevi* njegov su pronalazak za bavljenje ograničenim pitanjem apsolutnog siromaštva unutar svoga vlastitog ideološkoga, sigurnosnoga, političkoga i ekonomskoga okvira, Ashwani Saith nije imao iluzija.

Globalni kapitalizam

Društveni se razvoj ne može više jednostrano usmjeravati k materijalnim ciljevima i postignućima, nego uključuje nematerijalne dimenzije. Ne može više biti antropocentričan jer obuhvaća planetarnu ekologiju. Njegov je smisao, može

se sažeto reći, proces kolektivnog učenja i samoupravljanje čovječanstva (Nederveen Pieterse, 1998). Proces učenja je sam život i djelovanje svih kompleksnih sustava; bez obzira na to jesu li oni jednom bili shvaćeni kao organizmi, strojevi, kultura ili ekonomija, ne djeluju izolirano, nego međusobno propuštaju i inficiraju jedan drugi konvergirajući k svojoj virtualnosti (Plant, 1996.).

Glavna proturječnost globalizacije nije proturječnost između kapitala i demokracije kao takve. Mnogo je šira i tiče se stupnja do kojeg neoliberalna globalizacija pogoduje općoj krizi društvene reprodukcije u svjetskim razmjerima, krizi koja je i ekološka i društvena u isti mah (Gill, 2000.).

U mnogo pogleda 1990-e predstavljaju kontrarevoluciju, smatrao je Stephen Gill. To se posebno odnosi na proširenje procesa komodifikacije i alijenacije, koji se temelje na jačanju discipline kapitala u društvenim odnosima. To se također odnosi i na nametanje novog političkog i pravnog okvira s obzirom na državu u pogledu strategijske makroekonomske, mikroekonomske i socijalne politike. Gill je to nazvao novim konstitucionalizmom – s dugoročnim mehanizmima formiranja konstitucionalne strukture globalne političke ekonomije.

Javna politika redefinirana je tako da vlade traže potvrdu svoje vjerodostojnosti i dosljednosti svoje politike primjereno kriteriju povjerenja investitora. Neizravna moć tržišnih snaga nije dostatna da osigura reprodukciju kapitala. Potrebna je i izravna moć u obliku djelovanja države da se osigura društveni nadzor, zaštita prava vlasništva i sloboda investitora diljem svijeta kao dio liberalnog ustroja. Precizni oblici koje će te inicijative proizvesti razlikuju se u pojedinim državama i civilnim društvima. Ali kako Wendy Lerner (2005.) sugerira, ti će procesi zavisi i od osebujnog razumijevanja danog konteksta, i djelovati u višestrukim prostorima i vremenima.

Prema Leslieju Sklairu (2000.a) globalni sustav na kraju dvadesetog stoljeća nije bio sinonim za globalni kapitalizam, ali dominantne snage globalnog kapitalizma jesu dominantne snage u globalnom sustavu. Njegovi su građevni blokovi transnacionalne korporacije i karakteristični institucionalni oblici transnacionalnih ekonomskih praksa, zatim transnacionalna kapitalistička klasa koja je još u nastajanju u političkoj sferi i kultura - ideologija konzumerizma u kulturno-ideološkoj sferi. Ta ideologija proglašava da značenje života valja naći u stvarima koje posjedujemo. Ljudi su prije svega potrošači; sustav čak i ne pomišlja na to da zadovolji svakoga u ekonomskoj i političkoj sferi, primjećuje Sklair.

Kulturno-ideološka praksa sastavni je dio i vezivo čitavog sustava. Stoga svaki pokušaj napada na kapitalistički konzumerizam pogađa samo središte globalnog kapitalizma. Sposobnost da komercijalizira i u robu pretvori sve ideje i svaki materijalni proizvod uz koje one prijanjaju jest ono što globalni kapitalizam nastoji prisvojiti, a ne ideje same (Sklair, 2000. b).

Propagirana vjera u kibernetičko društvo čisto je vlasnička briga, dokazuje Philip Graham (1999.) spominjući činjenicu da manje od desetine jednog postot-

ka svjetske populacije posjeduje računalo. Iluzorni sustav novčane vrijednosti organizirajuće je načelo toga društva. Njegova se hiperkapitalistička ekonomija znanja gotovo u cijelosti pokreće spekulacijama. Odnosi proizvodnje u tom društvu odnosi su apstrakcije, ekspertize i valoriziranih iluzija. Kreditni derivati oprijetuju robne oblike misli na kojima se održava ekonomija znanja i valorizirane društvene odnose u kojima se ti oblici proizvode.

Dublji uvidi

Ljudski svijet, analogno fizičkoj i biološkoj evoluciji, utjelovljuje osnovno načelo - samonadilaženje (self-transcendence). Taj je pojam ključan za razumijevanje čovjeka i njegovih socijalnih sustava, baš kao i drugih živih bića i ekosustava. On postaje zajednički interdisciplinarni početak i kraj za humanističke i prirodne znanosti; ne traži formalizaciju disciplina, ali ih ujedinjuje čuvajući raznolikost njihovih načina mišljenja i izražavanja (Jantsch, 1976.).

Kao pionir i zagovornik razumijevanja znanstvenih i ljudskih implikacija evolucijske paradigme, američki Austrijanac Erich Jantsch, gotovo nepoznat u Europi, pokazao je izvanrednu sposobnost da sintezno prikaže najisturenije znanstvene uvide.

Svijet ima svoju povijest, to je također naša povijest, iako *naša* samo onoliko koliko smo sposobni razumjeti svoje bivanje njezinim dijelom. Ideja historijskog kontinuiteta nadilazi eksplanativne modele današnje društvene znanosti. Ono što je 'društveno' sada se vidi šire nego što je socijalna ili društvena formacija. Od teorije zavisnosti do teorije modernog svijeta - sustava, koji je započeo u 16. stoljeću, zatim do jednoga koji je započeo u 13. stoljeću, i onda jednog od prije 5.000 godina, generacija teoretičara svijeta - sustava pogurala je i protegla smisao povijesnog kontinuiteta duboko u historijsku prošlost.

Razvoj Wallerstein/Braudelovskog svijeta - sustava s osnovom u Europi uvjetovan je bio njegovom globalnom pozicijom unutar još šireg svjetskopovijesnog sustava koji je nekad imao Aziju za svoje središte. S prolaskom zapadne nadmoći u svjetskoj proizvodnji možda će nestati i zapadna nadmoć u društvenoj teoriji, smatra Albert Bergesen (1995.).

Kao što Jonathan Friedman (1994.) kaže, sigurno je da postoji tendencija prema lokalnom obuhvaćanju globalnog u kulturnim terminima, ali u isto vrijeme postoji također obuhvaćanje lokalnoga globalnim, ali u materijalnim terminima. Stoga tek pojam ukupne društvene reprodukcije otvara vrata globalnom sustavskom pristupu u kojem globalnost nije historijski, nego strukturalni problem. Isto tako svojstva procesa kulturne konstrukcije i prakse ne mogu se razumjeti kao ideološka u smislu sekundarnih ili determiniranih. Ona su konstitutivni aspekti ukupne zbilje. Način na koji su kulturni identiteti konstituirani ovisi o načinu na koji je konstituirano individualno sebstvo.

To su neke novije teorijske pozicije relevantne za cjelovitije razumijevanje pitanja kako se povijest i kultura artikuliraju kao dva međuzavisna dihotomna procesa u globalno/lokalnom prostoru/vremenu. Ti se uvidi približavaju sustavskom i evolucijskom pristupu, ali su još daleko od stupnja sinteze postignute u spisima Ericha Jantscha.

Iz borbe pojedinca za fizičko preživljavanje izrasli su socijalni sustavi koji, opet sa svoje strane, organiziraju fizičke odnose sa svjesnim pristupom, uključujući ljudsko zasnivanje i oblikovanje. Iz borbe unutar i između društvenih sustava izrasle su kulture, koje sa svoje strane priskrbljuju etički krov pod kojim valja izgraditi društvene odnose na svjesno zasnovan način. Iz borbe između i unutar kultura – borbe predodžaba koje čovjek ima o sebi, o životnim stilovima i svjetonazorima – izraslo je u naše vrijeme osjećanje cjeline globalnog ljudskog procesa.

Što je s unutarnjim čovjekovim bićem?

Društveno-znanstvene percepcije društvenoga svijeta, naravno, ne postoje izvan političkog, društvenog, ekonomskog i kulturalnog konteksta u kojem se pojavljuju (Lawson, 2005.). U trijumfalizmu slobodnog tržišta mnogi etički obziri su nestali, a sve dramatičniji uvidi o klimatskim promjenama i njihovim nesagledivim posljedicama upozoravaju na to da zapravo nije riječ o “baštini i razvoju”, nego o upitnom vladajućem poimanju svijeta i čovjeka.

Znatan dio razmimoilaženja među teorijama i pristupima u ekonomiji, i popratnih nesuglasica među ekonomistima, moguće je pripisati njihovim karakterističnim načinima primjene *metode izdvajanja*: onoga što nastoje objasniti i onoga što prizivaju kao tumači (Mäki, 2004.). Čak i ako su ekonomske sile same po sebi stabilne i izdvojive, nije moguće pretpostaviti da one djeluju izdvojeno.

Ekološka ekonomija je transdisciplinarno nastojanje za povezivanjem prirodnih i društvenih znanosti općenito, a posebice ekologije i ekonomije. Cilj je produbljivanje znanstvenoga razumijevanja složenih spona između ljudskih i prirodnih sustava te primjena toga razumijevanja na razvoj učinkovitih politika koje će dovesti do ekološki održiva svijeta, to jest svijeta u kojem će vladati pravedna distribucija resursa, uključujući “prirodni” i “društveni” kapital. To zahtijeva nove pristupe koji će biti sveobuhvatni, prilagodljivi, integrativni, višeskalni, pluralistički, evolucijski te koji će uvažiti goleme neizvjesnosti koje valja razriješiti.

No, ekološka ekonomija nije jedinstvena nova paradigma koja se temelji na zajedničkim pretpostavkama i teoriji. Umjesto toga, ona je metaparadigma. Kao takva, ekološka ekonomija promišljeno je i svjesno pluralistička u svojim konceptualnim osnovama. Ljude se smatra dijelom prirodnoga svijeta, a ne apstrakcijama izoliranima od prirode i jednih od drugih. Ona umnogome nadilazi interdisciplinarni dijalog; teži biti istinski transdisciplinarnom znanošću, objašnjava Robert Costanza (2005.).

U ljudskom svijetu neke su se tvrdokorne pogrešne sociološke, ekonomske i političke teorije i nadalje održale usprkos brojnim činjenicama koje ih pobijaju. Pri prelasku s jedne na drugu razinu zbilje postoji prekid u zakonu i prekid u temeljnim pojmovima. Diskontinuitet koji se očituje u kvantnome svijetu također se očituje u strukturi razina zbilje koja ne priječi supostojanje tih dvaju svjetova, napominje Basarab Nicolescu (2002.).

Konflikt između individualnoga života i društvenoga života produbljuje se ubrzanim tempom. Nicolescu postavlja provokativno pitanje: Kako možemo sanjati o društvenome skladu koji se temelji na uništenju unutarnjeg bića? Do dubljega razumijevanja sadašnjega svijeta mora se doći dubljim razumijevanjem smisla našega života i naše smrti na ovome našem svijetu, Basarab Nicolescu rezimira svoje promišljanje.

K realnoj utopiji

Kako je pokazao neuspjeh nekih projekata poduzetih od 1970-ih, razvoj nije sinonim samo za ekonomski rast. To je sredstvo da se postigne što zadovoljniji intelektualni, emocionalni, moralni i duhovni život. Takav je razvoj neodvojiv od kulture. Jačanju kulturnog doprinosa održivom razvitku ... usmjereni su i UNESCO-vi standardi, instrumenti kulturne statistike, inventara, regionalnog i nacionalnog mapiranja kulturnih resursa.

U UNESCO-voj doktrini glavni je izazov uvjeriti donosioce političkih odluka i lokalne, nacionalne i međunarodne društvene aktere da je načela kulturne raznolikosti i vrijednosti kulturnoga pluralizma potrebno integrirati u sve javne politike, mehanizme i prakse, osobito kroz javno-privatna partnerstva.

To su gledište ponovno potvrdili i sudionici Međunarodnog kongresa "Kultura: ključ za održivi razvoj", koji su se sredinom svibnja okupili u Hangzhou, u Kini. I oni smatraju da u suočavanju sa sve većim izazovima, nerazmjernim porastom stanovništva i urbanizacije, prirodnim katastrofama, rastućom nejednakošću i trajnim siromaštvom, postoji prijeka potreba za novim pristupima. Ponavljaju da valja uzeti u obzir širu sliku ljudskog napretka i naglasiti potrebu sklada među narodima te između ljudi i prirode.

Na najopćenitijoj razini te su formulacije univerzalno prihvatljive, ali treba ih čitati kroz povijesno specifičnu društvenu optiku i s nesmanjenim pouzdanjem u poticajnu energiju konkretne utopije. Mogućnost takva razumijevanja vidljiva je i u preliminarnoj razradi tematike ovog skupa prema zamisli njegova Pripremnog odbora. Natuknice i naznake akcijskog i implicitno dijagnostičkog značaja navedene su u markiranim područjima mogućeg socioekonomskog, socioekološkog i sociokulturnog razvitka. One ne proturječe navedenim UNESCO-vim normativnim postavkama. Štoviše, zacijelo su podudarne i s okvirnim programima Europske Unije i načelima djelovanja njezinih fondova.

Međutim, ozračje ogrubjeloga gospodarskog i političkog života, baš kao i globalni transfer tehnologije i znanja, te prodorna konkurencija s tim u vezi iz zemalja u razvoju, primjerice baš iz Kine, stavljaju naglasak na društvenu disciplinu i učinkovitost upravljanja i u razvijenom svijetu. U međuvremenu povećanje stresa na okolinu, o čemu najdramatičnije svjedoče sve očitije klimatske promjene, upućuje na mnogo temeljnija pitanja ne samo restrukturiranja globalnog političkog i ekonomskog sustava nego i ona inherentno ljudska, prečesto zanemarivana ili čak prezrena, koja se tiču odnosa slike svijeta i svakodnevne borbe za opstanak.

Literatura:

1. Bergesen, Albert (1995.): Let's Be Frank about World History, u: Sanderson, Stephen K. (Ed) *Civilizations and World Systems - Studing World-Historical Change*, London: AltaMira Press
2. Costanza, Robert (2005.): Changing visions of humans' place in the world and the need for an Ecological Economics, u: Edward Fullbrook /Ed/ *A Guide to What's Wrong with Economics*, London: Anthem Press
3. Falk, Richard (2002.): The first normative global revolution? - The uncertain political future of globalization, u: Mozaffari, Mehdi /Ed/ *Globalization and Civilizations*, London and New York: Routledge
4. Friedman, Jonathan (1994.): *Cultural Identity & Global Process*, London: Sage Publications
5. Gill, Stephen (2000.): *The constitution of global capitalism*, www.theglobal-site.ac.uk
6. Graham, Philip (1999.): Hypercapitalism: Political economy, electric identity, and authorial alienation, u: *Exploring Cybersociety: Proceedings of the Conference (Vol 1)*, Northumbria University, Newcastle, <http://eprints.qut.edu.au/43903/>
7. Jantsch, Erich and Conrad H. Waddington /Eds/ (1976.): *Evolution and Consciousness -Human Systems in Transition*, London: Addison-Wesley Publishing Company
8. Lawson, Tony (2005.): Modern Economics: the Problem and a Solution, u: Edward Fullbrook (Ed) *A Guide to What's Wrong with Economics*, London: Anthem Press
9. Mäki, Uskali (2004.): Theoretical isolation and explanatory progress: transaction cost economics and the dynamics of dispute, *Cambridge Journal of Economics*, 28 (3), 319-346.
10. Nederveen Pieterse, Jan (1998.): *Critical development and the Tao of holism*, Institute of Social Studies, Working papers Series No. 275, The Hague
11. Nicolescu, Basarab (2002.): *Manifesto of Transdisciplinarity*, State University of New York Press.

12. Plant, Sadie (1996.): The virtual complexity of culture, u: Robertson, George et al. /Eds/ *FutureNatural – Nature, science, culture*, London and New York: Routledge, pp. 203-217.
13. Saith, Ashwani (2006.): From Universal Values to Millennium Development Goals: Lost in Translation, *Development and Change Vol. 37 No. 6*
14. Sklair, Leslie (2000. a): Sociology of the global system, u: Lechner, J. Frank and John Boli (Eds) *The Globalization Reader*; Blackwell Publishers, pp. 64-69.
15. Sklair, Leslie (2000. b): Social movements and global capitalism, in Roberts J. Timmons and Amy Hite (Eds) *From Modernization to Globalization- Perspectives for Development and Social Change*, Blackwell Publishers, pp. 340-352.

Matko Meštrović

UDC: 316.42
Original scientific paper

ANY DEVELOPMENT?

Abstract: *Social development can no longer be simply geared toward material aims and achievements but it much include nonmaterial dimensions. It can no longer be anthropocentric but must encompass planetary ecology. Its meaning may be summed up as a collective learning process and humanity's self-management. The human world, analogous to physical and biological evolution, incorporates the basic principle of self-transcendence. This concept is the key to understanding humanity and its social systems as well as nonhuman living beings and ecosystems. It should become the common interdisciplinary beginning and end for the humanistic as well as the natural sciences. Social scientific perceptions of the social world do not, of course, exist outside the political, social, economic, and cultural contexts within which they emerge. In the prevailing atmosphere of free-market triumphalism, many ethical considerations have disappeared. The increase in environmental stress, most dramatically evidenced by climate change, has raised far more fundamental issues of rethinking not only "heritage and development" but the dominant perception of the world and humanity.*

Keywords: *nonmaterial dimensions; self-transcendence; ethical considerations; dominant perception*